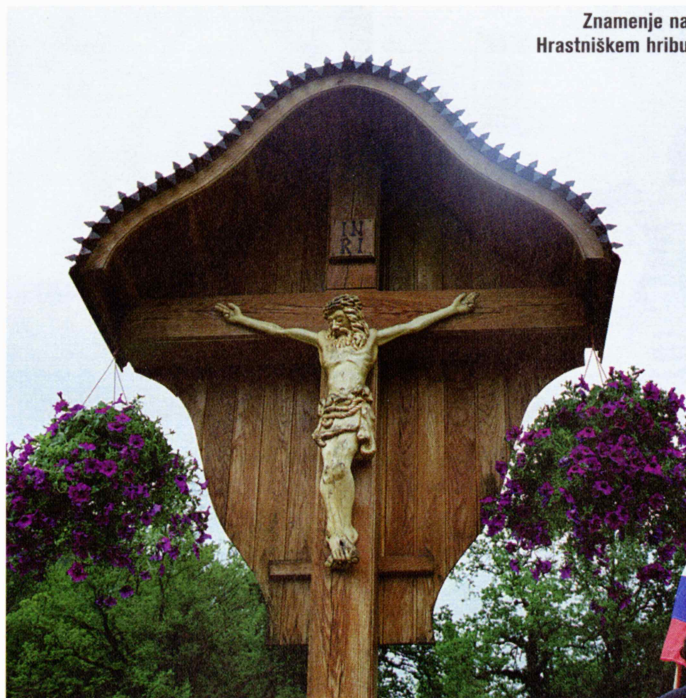

Na Hrastniškem hribu nad Hrastnikom je bila 19. junija obletna spominska slovesnost, ki jo vsako leto organizira Nova slovenska zaveza. Tam so participirali morili ujetnike, ki so jih vozili s Teharij, in velja za eno največjih grobišč v Sloveniji. Letos je bil slavnostni govornik prof. Justin Stanovnik, urednik Zaveze. Stanovnik se je v svojem govoru odzval na govor predsednika republike Janeza Drnovška na Teharjah. Zaradi tehtnosti ga objavljamo v celoti.

Znamenje na Hrastniškem hribu

mi prišli danes sem. Prireditev se je označila za "državno žalno slovesnost", za spomin tistim, ki ležijo, "pobiti in zamolčani", kot se je reklo, tukaj in drugod po Sloveniji. O tem, kdo so bili ti ljudje, je govoril predsednik RS dr. Janez Drnovšek.

Duhovno in politično izhaja predsednik iz tiste skupine, v kateri so se izsolali in izučili ljudje, ki so doli v dolini pri Pustu ulete domobranci slacili in vezali, najprej vsakega posebej, potem pa še dva in dva skupaj, jih potem med pretepanjem vodili do teh jaškov in jih izročali tistim, ki so nad njimi potem izvrševali zadnje dejanje. To je važna okoliščina. V demokratični državi bi samo po sebi lahko izvirali tudi od teh, ki so vse to morali prenašati in ki jim je bila potem dodeljena vloga "pobitih in zamolčanih žrtev". A ne! Na "žal-

"Poraženci" s Teharij

"Ko mi je bilo naročeno, naj poiščem nekaj besedi za današnjo slovesnost, se prvi hip nisem zavedel težavnosti, pred katero se bom znašel. A sem takoj, ko sem jih začel iskati, zaslutil, da nobena od tistih, s katerimi se bom nazadnje moral zadovoljiti, ne bo vredna, da bi bila izgovorjena ob tem, kar se je tu dogajalo. Če bi hotel o tem, kar je bilo tukaj, prav govoriti, bi moral to, kar je bilo tukaj, najprej prav razumeti. Toda ali je to mogoče? Že to, kar je bilo zunaj, kar je bilo mogoče videti in slišati, je nepredstavljivo. Če pa bi hoteli v to, kar je bilo tukaj, vstopiti, in temu, kar je bilo tukaj, najti notranji pomen in smisel, začutimo, da smo sredi nečesa, kar nas presega.

Zakaj prihajamo?

Zakaj govorim o teh težavah? Zato, da se skupaj zavemo, da je ta kraj, ki je na zunaj najvsakdanjši slovenski kraj, z bregovi, travniki in gozdovi, povezan z nekim dogajanjem, ki je tako neznano in neznan-sko, da bo ostalo nerazumljeno, tudi če bi nam vse drugo postalo jas-

no. Da je nekoč nekaj ta kraj posvetilo in da je sedaj posvečen: da je nerazumljenost samo beseda za to posvečenost. Ljudje, ki so bili v tisto dogajanje vpleteni, so bili naši prijatelji. Svetost je nekaj, kar nas presega, usmiljenje, ki nas ob tem obide, pa je človeška stvar. Ko jih zagledamo pred sabo, kako jih ženejo od Pusta gor proti strelišču – može, predvsem pa mlade fante, žene pa mlada dekleta, od katerih najmlajša morda ni imela niti sedemnajst let – se nam v srce zasmilijo. Z njimi ne samo čutimo in sočutimo, ampak so nam zaradi tega, kar se jim je zgodilo, tisočkrat bolj dragi, kot bi nam sicer bili. Z usmiljenjem je pa tako, mar ne, da z njim ne samo dajemo, ampak tudi dobivamo. Usmiljenje nas očisti. Že nekaj tisoč let ljudje to vedo. Usmiljenje nas dela lažje, bolj človeške, bolj svobodne v najfinejšem pomenu te besede.

Zato prihajamo na ta kraj tudi zaradi sebe, ne samo zaradi svojih prijateljev, ampak tudi zaradi

sebe. Tukaj nam je omogočeno, da se znova postavimo: posvečenost kraja nas spomni na našo presežnost, z usmiljenjem in sočutjem pa doživljamo najglobljo človeškost. Posvečenost in usmiljenje nista od zgodovine, ampak sta nad zgodovino. Zato se tu srečamo z bistvenim človekom, ki je nad časom in zgodovino. A nad tem krajem veje tudi zgodovina, tu smo tudi sredi tega, kar je sedaj in ravno sedaj.

Pred dobrim tednom je bila na Teharjah prireditev, ki je bila namenjena tem, zaradi katerih smo tudi

ni slovesnosti" ti niso imeli glasu. O njih je govoril človek, ki je, kot smo rekli, stopil v zgodovino in delal kario po stopnicah, ki so jih postavljali tisti, ki so žrtve izdelovali, potem pa skrbeli, da so ostale "zamolčane". Za razumevanje njegovega besedila je ta okoliščina bistvena. Znana je krilatica, da je jezik mogoče uporabljati ne samo za odkrivanje stvari, ampak tudi za zakrivanje. Predsednikov govor na Teharjah 11. junija je bila demonstracija druge od obeh možnosti. Njegov položaj je bil tak, da je moral stvari prikrivati. Naj vas spomnim na nekaj momentov, ki jih je mogoče razumeti samo v tem ključu.

Vojna in revolucija

Vir zla vidi predsednik Drnovšek v vojni: "v vojni se človek spreminja", "v vojni počne stvari, ki si jih drugače niti zamisliti ne bi mogel", "ni lepe vojne", "vse vojne nosijo s seboj hudo trpljenje", "vojne niso črno-bele", "osnovno sporočilo mora torej biti proti vojni". Nazadnje dobimo naslednje razmerje: Drnovšek omeni vojno šestkrat, "krvavo revolucijo" pa

Justin Stanovnik

enkrat. Tako je pred nami z vso težo vojna, revolucije pa skoraj ni. Drnovška bomo prav razumeli, če bomo premislili odnos med vojno in revolucijo. Z vojno Slovenci nismo imeli nič. Vojna je prišla od zunaj. Vojna nas je zadela kot ujma, kot suša, poplave, potres. Vse pa smo Slovenci imeli z revolucijo. Ali bo prišlo do revolucije ali ne, je bilo izključno odvisno od nas. Revolucija bi lahko bila, lahko pa je tudi ne bi bilo. Vojna je zajela skoraj vse evropske narode, revolucija pa je izbruhnila samo v Sloveniji. Res je, da so boljševiki mogli izvesti revolucijo samo v vojni, a zato vojna še ni vzrok zanjo, ampak samo nujen pogoj. Nujen pogoj pa še ni vzrok, sploh pa ne nujen. Če se neke sile v Sloveniji ne bi bile odločile zanjo, je ne bi bilo. Tedaj tudi ne bi bilo žrtev, zaradi katerih je bila prirejena "žalna državna slovesnost" na Teharjah 11. junija. Gre za to, da bodo ujme vedno, lakote, kuge in vojske bodo vedno. Ali pa bodo tudi samouničevalna dejanja znotraj naroda, je odvisno od zadostnega števila ljudi z velikopotezno zločinsko zasnovo. Od kulture naroda bo odvisno, ali bodo in ali bodo imeli kake možnosti ali ne.

Kdo je bil poraženec?

Drnovšek je vzel nase zelo zahtevno nalogo, ko se je odločil za tak jezik. A je moral to storiti, ker je izvirno povezan s tistimi, ki bi jih moral obsoditi. Bil je v protislovnem položaju in protislovnost izhaja iz njegovega govora. Pojdimo dalje. Ko omenja veliki umor junija 1945, pravi: "Trinajst tisoč naj bi jih bilo." Pomislite, deset let je bil predsednik vlade, imel je v rokah vso moč, da bi ukazal, da se pošteno preštejejo. Da se jim vsaj tako izkaže neko spoštovanje. A se mu ni zdelo vredno niti to. Pa tudi sedaj ne čuti, da je nekaj globoko narobe, da govori o njih kot o neki približni gmoti. A poglejmo še tole. Drnovšek pravi, da so se domobranci znašli na "strani poražencev". Ker se je odločil za zlorabo jezika za zakrivanje resnice, ne čuti, kako ga besede tolčejo nazaj. Kaj pa se je zgodilo s partizansko komunistično državo? Koliko zločinov, človeških in političnih, je bilo vgrajeno v njene temelje,

Kapelica na Hrastniškem hribu

Pot do grobišča

Hrastniški hrib

pa ni nič pomagalo. Še danes, petnajst let po njenem bankrotu, se mučimo s to podrtijo. Kako to, da se ni zdrnil, ko je govoril o poražencih? Kdo je bil nazadnje veliki poraženec? Drnovšek je rekel tudi, da je bila usoda domobrancev "žalostna". Kakšen pa je bil konec tistega partizana, ki je tukaj nameril brzostrelko na Marico Turk, ki mogoče tedaj, kot smo rekli, ni imela niti sedemnajst let? Kakšen je bil njegov konec? In konec tisočev drugih? Koliko je na tistem koncu pomenila "lepa pokojnina" in partizanski marsi na radiu? Kdo je bil poraženec? Čigav konec je bil žalosten?

Genocidnost partizanov

Gospod predsednik bi bil seveda lahko izbral neko drugo možnost. Lahko bi navajal preprosta dejstva in govoril preprosto resnico. Vsa Slovenija bi ga odrešena poslušala! A ne, rajši se je odločil za to samouničujočo besedno strategijo. Vidimo, kako mu neizprosna dejstva pod prsti razdirajo njegovo umelelost. Ko na primer pravi, da preteklost ne "bremeni številnih partizanov, ki so se hrabro borili proti okupatorju", in tudi "komunistov ne, ki so želeli bolj pravičen družbeni red in niso sodelovali v bratomornih pobojih". Ne partizani in ne komunisti torej ne nosijo nobene krivde. Vsega je kriva le ozka, od partizanov in komunistov odtujena "tolpa četverice". Sedaj pa se vprašamo: Kdo pa je izvajal prvi genocid, pobijanje neoboroženih civilistov do poletja 1942? Kdo

pa je izvajal drugi genocid, množične umore po Dolenjskem in Notranjskem jeseni 1943? Kdo pa je sodeloval v veliki masineriji, ki je bila skonstruirana za tretji genocid junija 1945? Samo za obratovanje Teharij in Hrastniškega hriba je bilo potrebnih tisoč partizanov. Koliko pa jih je bilo potrebnih za funkcioniranje Brezarjevega brezna in Kočevskega roga? Koliko za Škofjo Loko in Radovljico in Kamniško Bistrico? In tako dalje in tako dalje. Pa tudi tole: neke v govoru smo slišali, da je komunizem pokopalo "nespoštovanje človekovega življenja in človekovih pravic". Kako pa je to bilo mogoče, če pa si večina komunistov ni, kot pravi Drnovšek, želela nič drugega kot "pravične družbene ureditve"?

Molk kot stanje duha

Nekaj nenaravnega je bilo v tem teharskem nastopu: nekaj, kar se nikjer ne bi bilo smelo zgoditi – nikjer, nikakor pa ne tam, za božjo voljo.

A tu je še nekaj drugega. V šotoru, ki je bil za slovesnost postavljen v teharski areni, je bilo mnogo uglednih in častivrednih ljudi. Lahko bi rekli: veljavnost in vest naroda. Sedaj pa naslednje vprašanje, ali se je v kom od teh ljudi oglasilo najbolj naravno vprašanje: Kje pa so tisti, ki so leta 1945 bili v tem taborišču? Saj ni mogoče, da ne bi vedeli, da je nekaj še živih. Na to nas je spomnil dr. Tine Velikonja. Ko so Nemci praznovali šestdesetletnico Dachaua, Auschwitzta in drugih taborišč, so pova-

bili njihove nekdanje prebivalce in jim dali možnost, da so kaj povedali. Kaj pa tukaj? Očitno ni nobeden od navzočih na kaj takega pomislil, ker ni ničesar rekel. Rekel seveda tako, da bi ga slišali. Tako je "žalna slovesnost", ki je 11. junija potekala na Teharjah, veliko povedala o stanju duha v Sloveniji. Povedala je, da narod kot kulturni prostor ne deluje in da smo razklano ali shizofreno ljudstvo. Ne prav vesela slika, moramo priznati.

Tudi snopi svetlobe

A ne smemo biti krivični. Na slovensko pokrajino se usipljejo tudi snopi svetlobe, ki bi jih bilo greh ne videti. Ta svetloba prihaja iz knjig, ki jih je vsako leto več. V njih nastopajo dejstva, ki jih v njihovi elementarni resničnosti ne bo mogoče premakniti. Vsako leto je teh dejstev več in nekoč jih bo toliko, da bodo prerasla v splošno spoznanje. Tedaj tudi Drnovšek ne bo mogel govoriti tako, kot je letos. Se pravi, kateri njegovih naslednikov.

To je ena stran, druga pa je mnogo bolj važna – pravzaprav edina merodajna. Kadarkoli kdo reče kaj zoper te ljudi, ki ležijo tu že šestdeset let – mojbog, kako dolgo je že to –, zlasti če očitki in žalitve prihajajo od strani, od katere tega nikakor ne bi pričakovali, pravimo: čim bolj bodo žaljeni, tem bliže bodo Bogu. Čudno, za vsakega človeka, čutimo, tega ne bi mogli in smeli reči, za te pa vemo da lahko. Z vso gotovostjo vemo, da lahko to rečemo. In da se jim lahko priporočimo."

Justin Stanovnik